

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

КРУПКА МИРОСЛАВА АНАТОЛІВНА

УДК 845.-82.09.

**ЕМАНСИПАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ**

10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української філології Національного університету “Острозька академія”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент

Криловець Анатолій Олександрович,

Національний університет “Острозька академія”,

завідувач кафедри української філології.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Гнідан Олена Дмитрівна,

Національний авіаційний університет, професор кафедри української мови, літератури та культури;

кандидат філологічних наук

Демська-Будзуляк Леся Мар'янівна,

Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка, науковий

співробітник відділу теорії літератури.

Провідна установа: Одеський національний університет ім.І.І.Мечникова, кафедра української літератури, Міністерство освіти і науки України, м. Одеса.

Захист відбудеться 17 лютого 2004 р. о 14³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 12 січня 2004 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Н.П. Гальона

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Дискусії останнього десятиліття виразно засвідчили тенденцію моделювання цілісної концепції історії української літератури з урахуванням маргінальних до недавнього часу явищ та постатей. З цього погляду доречно звернути увагу на феномен вітчизняного модернізму, явище надзвичайно багатогранне та специфічне, однак засадниче для подальшого розвитку культури. Проте парадигму українського модернізму не можна інтерпретувати, не реабілітувавши цілу плеяду українських письменниць цього періоду і не осмисливши мистецьких тенденцій епохи модерну з жіночої перспективи. Лише за умови присутності жінки в культурному просторі може йти мова про його “повноту” (Д.Чижевський). У дисертації здійснюється осмислення епохи *fin de siècle* з гендерної перспективи, яка передбачає реінтерпретацію творчості Ольги Кобилянської та Лесі Українки і повернення до соціокультурного канону цілої плеяди “забутих” авторок: Грицька Григоренка, Дніпрової Чайки, Уляни Кравченко, Любові Яновської, Євгенії Ярошинської та ін. Інтерпретація явища жіночої прози на рівні теоретичного осмислення вимагає і залучення текстового аналізу. Таким чином окреслюється співвідношення емансипаційного жіночого руху з творчими інтенціями авторок. Актуальність дослідження визначається також спробою описати феміністичну інтелектуальну традицію. Використання феміністичного інструментарію у річищі постколоніальних методологій видається доречним задля трактування національної літератури в перспективі врахування специфіки.

Вагомий внесок у вивчення модерної епохи з врахуванням гендерного аспекту належить В.Агеєвій, Т.Гундоровій, Н.Зборовській, С.Павличко, Н.Шумило та ін. Однак концептуально явище жіночої прози ще не було проаналізовано.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана як складова частина основної теми кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету – дослідження розвитку літератури доби модернізму та узгоджена із загальним планом науково-дослідних робіт кафедри української філології Національного університету “Острозька академія”. Тема і план-проспект дисертації схвалені на засіданні бюро наукової ради НАН України “Класична спадщина та сучасна художня література”.

Мета дисертації – виявлення емансипаційних тенденцій в українській жіночій прозі кінця XIX – початку XX ст. та з'ясування місця жіночої творчості в літературному й національно-культурному житті цього періоду.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати ступінь вивчення досліджуваної проблеми;
- проаналізувати процеси, які вплинули на появу жіночого письменства;
- окреслити феміністичну літературну традицію;
- встановити суголосність ідейних концепцій авторок філософському дискурсу доби;
- вказати механізми текстуального вияву емансипаційних ідей;
- описати альтернативність образу жінки як героя та визначити його сутнісні характеристики;
- з'ясувати відповідність генези українського літературного фемінізму етапам світової традиції;
- окреслити соціокультурну ситуацію кінця XIX – початку XX ст. з гендерної перспективи.

Об'єктом дослідження є прозова, критична та епістолярна спадщина жінок-письменниць кінця XIX - початку XX ст.: Христі Алчевської, Грицька Григоренка, Катрі Гриневичевої, Дніпрової Чайки, Надії Кибальчич, Ольги Кобилянської, Наталії Кобринської, Уляни Кравченко, Наталки Полтавки, Олени Пчілки, Наталії Романович-Ткаченко, Людмили Старицької-Черняхівської, Лесі Українки, Любові Яновської, Євгенії Ярошинської, у якій найвиразніше простежуються емансипаційні настрої.

Предметом дослідження виступає жіночий дискурс періоду українського модернізму.

Теоретичною та методологічною основою дисертації є праці українських дослідників В.Агеєвої, Т.Гундорової, Н.Зборовської, С.Павличко, Н.Шумило та зарубіжних: В.Вулф, Л.Ірігерей, Ю.Крістевої, К.Мілет, Е.Сіксу, Е.Шовалтер. Взято до уваги літературознавчі дослідження В.Вознюка, Л.Гаєвської, О.Гнідан, А.Гуляка, І.Демської, І.Демченко, І.Денисюка, М.Євшана, С.Єфремова, Н.Калениченко, С.Кирилюк, Ю.Кузнецова, Л.Кулінської, Л.Мірошниченко, В.Пінчука, Ф.Погребенника, Я.Поліщука, Г.Сінька, Т.Третяченко, І.Франка, Р.Чопика та роботи з історії феміністичного руху: М.Богачевської-Хомяк, І.Жеребкіної, М.Рудницької, Б.Савчука, Л.Смоляр.

У роботі застосовуються культурно-історичний, біографічний, психоаналітичний, компаративний методи та феміністична критика, залучено також елементи екзистенціалізму, постмодернізму, постколоніальних теорій. Такий

комплексний підхід уможливорює аналіз жіночої прози кінця XIX - початку XX ст. як цілісного явища епохи українського модернізму.

Наукова новизна роботи. У дисертації комплексно досліджується феномен жіночої прози кінця XIX - початку XX ст. Уперше здійснюється осмислення жіночого письменства в контексті українського модернізму з гендерної перспективи у зв'язку з соціокультурним емансипаційним рухом. На рівні текстового аналізу досліджується проблема творення нового літературного героя; окреслюється концепція модерного жіночого персонажа. У роботі простежується, як відбувається всебічне переосмислення гендерних стереотипів “ноюю” героїнею: від активного завоювання царини чоловічої реалізації (освіта, наука, професія) через зусилля поєднати реалізацію жінки як людини з обов'язками матері, дружини, громадянки до усвідомлення особистісної самодостатності.

Теоретичне значення роботи полягає в застосуванні нових підходів до дослідження літературної епохи кінця XIX – початку XX століть, які дозволяють враховувати фактор жіночої творчості. Висновки дисертації сприяють поглибленню знань про культурологічні аспекти літературного процесу означуваного періоду. Результати дослідження відкривають нові можливості як у вивченні персоналій Христі Алчевської, Грицька Григоренка, Ольги Кобилянської, Наталії Кобринської, Уляни Кравченко, Олени Пчілки, Лесі Українки, Любові Яновської, Євгенії Ярошинської та ін., так і для створення цілісної концепції розвитку української літератури кінця XIX – початку XX століть.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її матеріали й висновки можуть бути використані у підготовці лекційних курсів з історії української літератури кінця XIX – початку XX ст. і спецкурсів, практичних занять, факультативів з проблем модернізму, а також у практиці викладання в середніх навчальних закладах.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Основні положення дослідження викладено в десяти статтях та висвітлено в доповідях на другій міжвузівській конференції “Роди і жанри літератури” (Одеса, 1999), на Всеукраїнській науковій конференції “Український модернізм зі столітньої відстані” (Рівне, 2001), на Всеукраїнських науково-теоретичних конференціях молодих учених (Київ, 2001 та 2003), на Міжнародній науковій конференції “Класична поетика та естетика постмодерної доби: заперечення чи трансформація?” (Львів, 2003), а також на щорічних наукових конференціях Рівненського державного гуманітарного університету (1999-2003) та Національного університету “Острозька академія” (1998-2003). Матеріали дослідження апробовано під час проведення занять з історії

української літератури, а також спецкурсу на факультеті української філології Рівненського гуманітарного університету (довідка №215 від 11.09.2003) та під час читання курсу “Історія української літератури” для студентів гуманітарного факультету та факультету іноземної філології в Національному університеті “Острозька академія” (довідка №310 від 12.09.2003).

Обсяг і структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури (284 позиції). Загальний її обсяг – 187 сторінок (166 – основного тексту).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначаються мета і завдання дисертації, розкривається її наукова новизна і практична цінність. Подаються відомості про апробацію роботи, методи і структуру дисертаційного дослідження.

У **першому розділі “Історія та теорія питання”** висвітлюється загальний стан досліджуваної проблеми, аналізуються характер та особливості сприйняття жіночої прози кінця XIX – початку XX ст. від часу її появи до наших днів, встановлюються основні рецептивні моделі дослідження, окреслюються сутнісні риси феміністичної критики як постмодерної дослідницької стратегії та аргументується доцільність використання цього методу інтерпретації. Розділ складається з двох підрозділів.

Перший підрозділ “*До історії питання*” присвячено історії досліджень жіночої прози кінця XIX – початку XX ст., яку умовно можна поділити на декілька етапів. Перший збігається з виокремленням жіночої літератури в самобутнє явище, появу якого засвідчили рецензії, критичні відгуки, принагідні замітки в періодиці і лише зрідка наукові літературознавчі розвідки. Таким чином, творчість письменниць стає помітною частиною літературного процесу. У працях М.Грушевського, М.Євшана, С.Єфремова, В.Лебедевої, О.Маковея, М.Павлика, Г.Хоткевича, І.Франка наголошується на пов’язаності жіночої прози з феміністичним рухом, на появі нового типу героїні, на специфіці жіночого письма. Саме в кінці XIX – на початку XX ст. складається модель критики, яку слід називати феміністичною. У 20-х роках дискусії з цих питань майже припинилися. Наступний етап складають розвідки літературознавців (О.Бабишкіна, В.Вознюка, З.Гузара, А.Гуляка, І.Демченко, А.Каспрука, С.Кирилюк, Л.Козинського, А.Криловця, Л.Кулінської, М.Лещенко, Є.Панчука, В.Пінчука, Г.Сінька, Н.Томашука, Л.Томчук, Т.Третяченко), які характеризуються тим, що центром дослідження є творчий та життєвий шлях письменниць. Помітним явищем були також роботи І.Денисюка, Л.Гаєвської, О.Гнідан, Н.Калениченко, у яких даються

сутнісні характеристики літератури епохи кінця XIX – початку XX століття. 1990-ті роки прикметні активнішим звертанням до жіночого питання у всіх його аспектах. Можна окреслити два шляхи розвитку дискурсивних практик: відродження феміністичних традицій та залучення західних інтерпретаційних методологій до українського літературного процесу.

Питанню обґрунтування феміністичної критики як літературознавчої методології присвячений підрозділ *“Феміністична критика як методологія”*. Шляхом залучення теоретичних розробок західних вчених (В.Вулф, Л.Ірігерей, Ю.Крістевої, К.Мілет, Е.Сіксу, Е.Шовалтер) та вітчизняних дослідників (В.Гайденко, Н.Гапон, І.Жеребкіної, О.Іващенко, С.Ушакіна) доведено, що завдяки феміністичній критиці простежується тяглість інтелектуальної традиції. Уже в кінці XIX – на початку XX ст. з’являються перші зразки критичного аналізу з урахуванням гендерної перспективи (Н.Кобринська, Леся Українка, І.Франко та ін.). На початку 90-х рр. XXст. у працях В.Агєєвої, Т.Гундорової, Н.Зборовської, С.Павличко, Н.Шумило використовуються такі елементи феміністичної критики, як увага до специфіки жіночого письма, лінгвістичних моделей літератури, поетики, жіночого досвіду та свідомості. Феміністична стратегія, будучи постколоніальною методологією, зміщує акценти з центру на маргіналії, і жіноча творчість постає *“реабілітованим”* дискурсом.

У другому розділі *“Культурна ідентичність епохи з гендерної перспективи”* дається загальна характеристика літературної епохи кінця XIX – початку XX ст. з врахуванням феномену жіночої творчості, що набуває повноти і яскравості саме в цей час. Розділ складається з семи підрозділів.

У підрозділі *“Жіноча творчість: спроба подолання культурних табу”* розглядаються питання вписування жіночої творчості в культурну традицію людства. Для ілюстрації теоретичних положень до роботи залучені матеріали біографічного характеру українських письменниць Грицька Григоренка, Ольги Кобилянської, Євгенії Ярошинської, які свідчать, що жінка, перебуваючи в межах андроцентричної культури, не завжди здатна усвідомити і виявити свій творчий потенціал. На складність проблеми вказує і той факт, що авторки нерідко ставили під сумнів власний талант, вважаючи творчість чоловічою прерогативою.

У підрозділі *“Емансипаційна модель Марка Вовчка”* досліджується біографічний та творчий досвід Марії Вілінської, винятковий у нашій культурі приклад *“практичного”* фемінізму. На основі залучення біографічних матеріалів та текстів художніх творів робиться висновок про суголосність творчих і світоглядних концепцій письменниці та загальноєвропейських емансипаційних тенденцій. Шляхом

зіставлення ідейно-художньої концепції роману Марка Вовчка “Живая душа” (1868) та повісті Ольги Кобилянської “Царівна”(1896) обґрунтовується місце Марії Вілінської як фундаторки вітчизняної феміністичної думки: вона вперше в українському письменстві поставила ідею емансипації жінки в центр твору. З цього погляду прикметні романи “Живая душа” (1868), “В глуши” (1875). Вони заявили тенденцію, а згодом з’явилися твори “Задля кусника хліба” (1883), “Дух часу” (1887) Наталії Кобринської, “Товаришки” (1887) Олени Пчілки, “Людина” (1891), “Царівна” (1895) Ольги Кобилянської. Марко Вовчок моделює й образ нової жінки – цілісної, рішучої, цілеспрямованої людини, здатної долати обставини та опір середовища, втілювати свої переконання. Ці риси стануть визначальними в характері Люби Калинович (повість “Товаришки” Олени Пчілки), Наталки Верковичівни (повість “Царівна” Ольги Кобилянської). Автобіографізм, моделювання одного типу героя, обігрування обмеженого кола проблем і ситуацій характерне для письма Марка Вовчка. За способом інтерпретації дійсності творчість письменниці належить до першої фази літературного фемінізму (за класифікацією Е.Шовалтер).

У підрозділі *“Жіночий ренесанс кінця XIX – початку XX ст.: соціальні, культурні, психологічні та гендерні аспекти”* пропонується інтерпретація соціокультурної парадигми перехідного періоду, який означений появою численної групи письменниць та громадських діячок. Виняткове місце в становленні жіночого руху належить Наталії Кобринській. У теоретичних постулатах вона пішла значно далі нагальних завдань, адже усвідомлювала обмеженість однопланової постановки питань: громада, освіта, рівність з чоловіком. Вона обґрунтувала необхідність радикальної зміни способу мислення, що стане запорукою побудови нових суспільних умов. Н.Кобринська активно виступала за творення жіночих товариств і видання альманахів, що дадуть змогу жіноцтву проявитись та усвідомити власну унікальність і силу. Втіленням цих задумів був альманах “Перший вінок”, вперше вдалося залучити до співпраці культурну жіночу еліту і правобережної, і лівобережної України. У “Першому вінку” було представлено твори 17 письменниць. Творчість стає для жінок способом самореалізації, досвідом пізнання світу, шляхом подолання маргінального місця жінки в патріархальному просторі, формою втечі від сірої буденщини. Це підкреслюють і самі письменниці в листах та спогадах (Грицько Григоренко, Ольга Кобилянська), і дослідники творчості Катрі Гриневицевої (В.Дорошенко), Дніпрові Чайки (С.Русова), Любові Яновської (Н.Блохіна). Загалом же такий спосіб жіночої самопрезентації характерний для другої фази літературного фемінізму (за класифікацією Е.Шовалтер). Вихід альманаху “Перший вінок” трактується як

епохальна подія, оскільки багато жінок змогли заявити про себе як митців і одночасно ідентифікуватися з певним інтелектуальним колом. Альманах виявився індикатором ставлення громадськості на прояви емансипаційного руху, що було доволі неоднозначним, нерідко ворожим. На основі залучення та інтерпретації великої кількості епістолярного матеріалу, критичних заміток в періодиці, публіцистики, біографічних свідчень, спогадів очевидців, зроблено висновок, що спроби жінок порушити традиційні соціальні парадигми (витіснення у сферу інтимного) і реалізувати себе у публічній діяльності сприймаються чоловіками, з одного боку, як замах на їхню природну роль – створення таким чином конкуренції, а з іншого – як загроза родині.

Уперше спостерігається взаємонакладання ідей фемінізму та націоналізму, тому видання альманаху стало подією ще і політичної ваги.

Більшість жінок-письменниць займалися громадською діяльністю. Поряд з літературними творами друкуються і публіцистичні праці: Грицька Григоренка “Справи вищої освіти”, О.Кобилянської “Дещо про ідею жіночого руху”, Є.Ярошинської “Чого нам боятися?”, Л. Яновської “Про становище української селянки”.

Варто зауважити, що жіночий рух на Україні ніколи не мав форми “війни статей”, здебільшого він тяжів до культурних рефлексій.

Прикладом такого підходу є творчість та життя Лесі Українки, про що йдеться в підрозділі “*Леся Українка: досвід органічного фемінізму*”. Питання феміністичної заангажованості цієї авторки останнім часом є чи не найпопулярнішим предметом літературознавчих дискусій (В.Агеєвої, А.Бичко, Р.Веретельника, Г.Грабовича, Т.Гундорової, О.Забужко, Н.Зборовської, Г.Кошарської, Л.Мірошниченко, С.Павличко, Я.Поліщука, Л.Скупейка, Р.Семківа, М.Тарнавської та ін). У дисертації обґрунтовується думка, що фемінізм Лесі Українки співвідноситься у творчій практиці з неоромантичною естетикою, а життєві обставини зумовили те, що письменниця вважала рівноправність здійсненим фактом. Загалом же в ієрархії феміністичного руху Леся Українка посідає особливе місце. Завдяки їй утверджується в соціокультурному просторі жіноча самодостатність, що характерно для третьої фази феміністичного руху (за Е.Шовалтер). У роботі обґрунтовується доцільність аналізу прозового доробку Лесі Українки в контексті жіночої літератури тогочасної епохи під кутом зору прояву емансипаційних ідей. По-перше, прозова творчість частково компенсує поетичну незреалізованість у час загострення хвороби. По-друге, у прозі яскравіше забезпечувалась функціональність літератури, “корисність”, таким чином, дещо згладжувалась суперечність між культурою і громадянством, що позначилась на

всьому українському модернізмі. По-третє, значна частина оповідань писалася на молодіжні конкурси “Плеяди”, зокрема, “Пізно”, “Жаль”, “Чашка”; оповідання “Голосні струни” подавалось на конкурс Київського літературно-артистичного товариства, де здобуло золотий жетон; оповідання “Приязнь” – на конкурс журналу “Киевская старина”. Це був спосіб безпосередньо долучитися до сучасного літературного процесу шляхом творення затребуваного тексту і, водночас, можливість самопрезентації і випробування сил у новій якості, можливість безпосереднього зв’язку з читачем. По-четверте, проза була цариною для апробації нових тем.

У підрозділі *“Жінка-автор і чоловік-критик: конфлікт дискурсів”* ідеться про те, що опозиція модернізм/народництво не вичерпувала протистояння в культурній сфері кінця XIX – початку XX ст., третій складник - гендерний. Жінка-авторка наголошує на проблемах, важливих для неї, і залишає поза увагою традиційні (чоловічі) орієнтири. На основі теоретичних концепцій В.Вулф, Л.Ірігерей, Е.Сіксу та фактів літературної ситуації кінця XIX – початку XX ст. доведено, що психологічна несумісність жінок-авторок та чоловіків-критиків значною мірою визначала рецепцію критиками жіночих творів і викликала появу псевдонімів. Негативно спрацювала і модель “учитель – учениця”, що задавала хибну нівелюючу соціалізацію. Треба віддати належне І.Франку, який один із небагатьох розумів і підтримав спроби жінок писати. Зокрема він співпрацював з Уляною Кравченко, Климентиною Попович, Катрею Гриневичевою, про що свідчить багатий епістолярій. До речі, відсутність повноцінної критики певною мірою компенсувалася товариськими стосунками, і тому листування мало характер критичного дискурсу. Прикладами “сердечного приятельства” може бути зв’язок Катрі Гриневичової і Василя Стефаника, Ольги Кобилянської та Осипа Маковея, Дніпрової Чайки й Сергія Єфремова. Окремо слід наголосити на феномені дружби між жінками-письменницями. Так, Ольга Кобилянська підтримувала взаємини з Лесею Українкою, Христею Алчевською, Євгенією Ярошинською; Леся Українка – з Надією Кибальчич, Грицьком Григоренком, Людмилою Старицькою-Черняхівською. Такі стосунки сприяли подоланню культурної відчуженості, невпевненості в собі, сумнівів стосовно мистецької спроможності.

Підрозділ *“Природа біографізму в жіночому письмі”* пояснює жіночий біографізм з огляду на естетичну парадигму модернізму. Слід врахувати, що у той час значно змінюється розуміння явища біографізму: замість ідеї накладання дат, постатей, подій життя автора на літературний текст, мова йде про передачу психології у літературних проекціях. Через те, що не завжди в критичних розвідках того часу оминалося вульгаризоване трактування біографії письменника, автори воліли не

афішувати особистого життя. Значна подібність тем, мотивів, проблем, характерів у творах письменниць пояснюється ще й психологічними особливостями: для авторок особистий досвід не лише досвід індивідуума, а передусім досвід жінки, він статево детермінований. Можна також вбачати в цьому пов'язаність жіночого мовлення та жіночої тілесності, намагання писати “від себе”, моделюючи в такий спосіб власну суб'єктивність. Розглядаючи жіночу письменницьку традицію на Україні, варто враховувати і соціально-психологічний аспект, адже жінкам-митцям право на своє існування ще доводилось відстоювати. Одним із способів такого доведення була проекція самодостатніх, емансипованих жінок, в яких авторки змальовували себе або своїх знайомих. Реальність подій повсякчас підкреслювалася в авторських коментарях Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Євгенії Ярошинської.

Підрозділ *“Неоромантизм як знаковий код модерної доби”* досліджує жіночу літературу в контексті модернізації мистецтва. Заангажованість жінок в публічну сферу значною мірою зумовлюється оновленням всієї соціокультурної та історичної парадигми: новим, принципово відмінним історичним, соціальним, політичним, економічним умовам відповідають модерні тенденції в культурі, і жіноче письмо теж слід трактувати як спробу оновити естетичну парадигму народницького дискурсу. Контroversійність жіночої прози суголосна ідеології неоромантизму, зокрема в творчій практиці Ольги Кобилянської та Лесі Українки, і проявляється як індивідуалізм та естетизм. Втіленням такої концепції стають саме жіночі персонажі. Письменство *fin de siècle*, опираючись на романтичну традицію, пропонує нового героя: винятковий характер, інтелектуально розвинена особистість, свідомо своєї обраності, самодостатності, свободи. Отже, в основі концепції неоромантизму лежить активний тип жіночої особистості, яка за своїми ознаками вписується у модерний контекст європейського героя. На основі феміністичних пріоритетів О.Кобилянську можна поставити поруч з Ібсеном (“Привиди”), Ведекіндом (“Гіталла”), Рейтер (“З доброї родини”), Нейєрою (“Тереза”). У цьому питанні письменниця була на рівні світових тем, що теж підтверджує думку про діалогічність культур епохи модернізму. Свідченням цього є відлуння філософських концепцій того часу в творах українських письменниць. Зокрема вплив Ф.Ніцше на творчість О.Кобилянської на сьогодні залишається серед дискусивних питань. У дисертації показано, що в творах, листах, щоденниках письменниці відчутне відлуння ідей Ф.Ніцше, їх діапазон надзвичайно широкий.

Спроби поєднати й узгодити реалістичні та модерністичні тенденції зумовлюють і пояснюють синкретизм та еволюцію стилю в Грицька Григоренка,

Дніпрової Чайки, Наталії Кобринської, Любові Яновської.

У третьому розділі дисертації **“Концепція “нового” героя”** здійснюється аналіз жіночої прози під кутом зору формування модерного типу героя-жінки. Розділ складається з шести підрозділів.

У підрозділі *“Жінка – альтернативний герой”* оцінюється ситуація, коли письменниці в ролі модерного героя пропонують жіночий персонаж, принципово відмінний від традиційних репрезентацій: героїня з жертви перетворюється на самодостатню особистість. Письменниці не просто пропонують “свого” героя, а й змінюють фокус його зображення: акцент падає на повсякденне життя, зображення локальної історії (життя родини, найближчого оточення), відсутні глобальні узагальнення. Переважно новою героїнею стає жінка-інтелігентка, умови життя якої добре знайомі письменницям. Специфікою жіночої літератури є зосередженість на внутрішніх почуваннях героїв, що зумовлюється психологією і соціальними обставинами: жінка перебувала у становищі почуттєвого сприйняття дійсності, а не суб’єкта подій. Авторки змушені компенсувати брак досвіду, зосереджуючись на внутрішніх почуваннях, тому жіночий дискурс тяжіє до емоційності, психологізму, сповідальності, як говорила О.Кобилянська, *“zuruck zur Seele”* (“назад до душі”). Одночасно триває деконструкція образу жінки у чоловіків-авторів та проблематизується саме поняття гендерної ідентичності (В.Винниченко (драми “Брехня”, “Базар”, “Гріх”), М.Кононенко (повість “На селі”), І.Нечуя-Левицький (повість “Над Чорним морем”), І.Франко (оповідання “Маніпулянтка”). Однак, якщо в творчому доробку чоловіків такі твори були радше даниною часу, то для жінок вони цілеспрямоване і послідовне втілення емансипаційної концепції.

У підрозділі *“Просвітительські ідеї як матриця емансипованої героїні”* на прикладі творів Христі Алчевської, Дніпрової Чайки, Ольги Кобилянської, Наталії Кобринської, Уляни Кравченко, Олени Пчілки, Лесі Українки, Любові Яновської, Євгенії Ярошинської простежується, як твориться модерна героїня. Вона ставиться в умови, коли опановує традиційно чоловічий простір: освіта, професія, громадська діяльність – і одночасно намагається не втратити жіночої ідентичності, пов’язаної з родиною, чоловіком, господарством, дітьми. Так постає ідеологічний емансипаційний герой, який набуває гендерної своєрідності і стає носієм авторської свідомості, як-от: Люба (повість “Товаришки” Олени Пчілки), Наталка (повість “Царівна” Ольги Кобилянської), Соня (оповідання “Голос серця” Уляни Кравченко), Анна (повість “Перекинчики” Євгенії Ярошинської). Натомість чоловічі образи переважної більшості аналізованих творів характеризує пасивність, інфантилізм, безхарактерність – риси так

званого “фемінізованого” чоловіка (Славко, Роман, Стефан (повість “Задля кусника хліба” Наталії Кобринської), Костик (повість “Товаришки” Олени Пчілки), Кость (повість “Перекинчики” Євгенії Ярошинської). Активний чоловік присутній радше як виняток, він сприяє емансипації особистості і симпатизує жіночому рухові. Таким є образ Ореста (повість “Над Дністром” Євгенії Ярошинської) та героїв Ольги Кобилянської: Нестора (повість “Через кладку”), Лієвича (повість “Людина”), Марка (повість “Царівна”).

Саме освіта розглядається письменницями як шлях до емансипації особистості. Проте в силу політичних причин особливістю української ситуації є те, що освіта вважається засобом служіння народові, а не особистим надбанням людини. Як впливає з аналізованих творів, першочерговим завданням освіти було виховання національно свідомих патріоток, а розвиток інтелекту трактується менш важливим. Отже, проблема визволення жінки залучається до контексту визволення нації, зміни суспільних умов шляхом надання освіти жінкам. Авторки показують, що освіта – шлях жінки до самореалізації та самоствердження в соціокультурному просторі, альтернатива ще донедавна єдиній доступній кар’єрі дружини (оповідання “Думи старика” Ольги Кобилянської, повість “Задля кусника хліба” Наталії Кобринської, повість “Перекинчики” Євгенії Ярошинської).

У початковому періоді жіночого руху література потрактовується як найкращий засіб засвоєння нових ідей, завдяки якому жінки зможуть “відшукати вираз своїх потреб” (Н.Кобринська), тому цінуються просвітительські підходи. Література постає зорієнтованою на емансипацію людської особистості. Окрім уже згадуваних концепцій, у творах панують ідеї протиставлення феміністичної свободи вибору патріархальному ідеалові; деміфологізація материнства, що називалося унікальною функцією жінки; викриття майнового шлюбу; конструювання зразків виходу жінки поза межі родини; піднесення емансипації людської особистості шляхом відмови від патріархальної моралі; відбиття кризи маскулітності; розвінчання гендерних стереотипів; протест проти змалювання жінки з уваги на тілесність; трактування конфлікту поколінь як ознаку соціокультурного поступу. Авторки переконують і при звичають до тих культурних парадигм, що сьогодні сприймаються апіорно. Попри різноманітність та актуальність проблематики, зорієнтованої на емансипацію людської особистості, кардинальної зміни у способі інтерпретації дійсності не відбулось. Звідси орієнтація на доступність художньої інтерпретації, що була однією з прикмет ранньої феміністичної прози, менша увага до форми, більша – до змісту. Проте спроби виходу за межі реалізму відзначено у творчій еволюції Христі Алчевської,

Грицька Григоренка, Дніпрової Чайки, Надії Кибальчич, Наталії Кобринської, Наталії Романович-Ткаченко, Людмили Старицької-Черняхівської, Любові Яновської та ін.

У підрозділі *“Опріявлення жінки через досвід дихотомії”* на основі філософських студій О.Вайнінгера, С.Жижека, Ф.Шеллінга, К.-Г.Юнга і біографічних та епістолярних матеріалів про Марка Вовчка, Ольгу Кобилянську, Євгенію Ярошинську зроблено висновок, що жінки-письменниці в силу особливого статевого статусу опинялися в складній ситуації вибору, яку окреслювали обов’язок перед родиною, обов’язок перед громадою, обов’язок перед собою. Тому в листах і творах Ольги Кобилянської, Любові Яновської, Наталії Романович-Ткаченко присутній мотив так званого другого “Я”. Такий досвід, трансформований в автобіографізм модерного гатунку, породжує трагічні художні образи (*alter ego* авторок), які не вкладаються в патріархальну субординацію моделей поведінки, з одного боку, і свідчать про розладнаний внутрішній світ, з іншого. Герой модерного письменства - складний психологічний тип, який вічно перебуває у болісному пошуку своєї ідентичності, розгадуванні власної сутності і віднайденні свого місця в соціумі. Власне, постійність такої ситуації, а звідси – трагічна розчакнутість внутрішнього світу – одна з прикметних рис героя літератури кінця XIX - початку XX ст. За умови, коли герой виявляється талановитою особистістю і конфлікт переростає у площину світоглядів, як у творах Ольги Кобилянської (“Нюба”, “За ситуаціями”, “Valse melancolique”), Любові Яновської (“Два дні з життя”, “Тайна нашої принцеси”), Лесі Українки (“Помилка”), Дніпрової Чайки (“Тень несозданных созданий”), Наталії Романович-Ткаченко (“А дух перемаже колись”), художня структура зазнає ускладнення, колізії набувають більшої напруги. Письменниці творять модель героя завдяки опозиції тілесність/духовність, обов’язок перед родиною/обов’язок перед суспільством, обов’язок перед родиною/обов’язок перед собою, етичне/естетичне, обов’язок перед собою/обов’язок перед суспільством. Отже, руйнування гендерних стереотипів окреслюється, з одного боку, у перспективі утвердження особистості жінки, а з іншого – підпадання під потрійний тягар обов’язків.

В оповіданні Лесі Українки “Розмова” авторка відтворює модель куртуазної любові, де чоловік грає роль слуги, а жінка – дами. Проте найчастіше у творах письменниць ця схема трансформується в мотив дружби між чоловіком та жінкою. Така дружба не містить еротичного підтексту, як показано в оповіданнях: “Будиночок над кручею” Наталії Романович-Ткаченко, “Одна ніч”, “Між їх була ніжна і довга приязнь” Грицька Григоренка. Натомість чоловіче трактування містить сексуальний елемент. Постать Дами видозмінюється у *femme fatale*. Незважаючи на зовнішню

несхожість, вони мають однакові рецептивні моделі. Така героїня присутня в творах багатьох письменників модерної доби, а саме в новелах: “Поєдинок” М.Коцюбинського, “Стріл” М.Могілянського, “Батьківщина”, “Сойчине крило” І.Франка, “Bella donna” Г.Хоткевича. Попри незначні відмінності, героїні цих творів підпадають під матрицю фатальної жінки, яка, маючи сильний характер, задає правила гри, на які чоловік лише погоджується. Взаємини з такою жінкою у творах авторів-чоловіків для героя завжди трагічні: чоловік зображується жертвою пристрасті, яку не здатен подолати, і тому приречений на залежність. Фатальна жінка є героїнею і О.Кобилянської: Рахіра (повість “Земля”), жінка (оповідання “Думи старика”), жидівка (повість “Ніуба”), румунка (повість “Царівна”), Єва (повість “Апостол черні”). Персонажі зумисне виписані одіозно, аби протиставити їх “зразковим” героїням: Мані (повість “Через кладку”), Наталці (повість “Царівна”), Дорі (повість “Апостол черні”).

Загалом героїня українського модерну постає особою деструктивною, що протестує проти узвичаєних традицій, та одержимою пошуком власної ідентичності. Музика в модерній прозі якнайповніше відтворює складний дисгармонійний світ внутрішніх почувань і виступає образом-символом, образом-натяком.

У підрозділі “*Модерний дискурс материнства*” наголошується, що у жіночій прозі кінця ХІХ - початку ХХ ст. проявляється спроба нового дискурсу: постать матері, а також материнські почуття підпадають під експеримент. Авторки намагаються деконструювати уявлення про репродуктивну функцію як єдину сферу реалізації жінки. Причому переосмислення сфери материнства поглиблює і продовжує руйнування патріархальних стереотипів і теж стає проявом емансипації людини.

Для письменниць проблема не позбавлена складності і неоднозначності, тому пропонуються численні варіанти і моделі її розв’язання. Глибоко символічним за суттю є уподібнення творів до дітей. У сучасній гінокритиці мова йде про так зване “літературне материнство”, коли процес творчості трактується зрідні вагітності та пологам.

Якщо в попередній літературній традиції зображувалися жінки, для яких здійснити своє призначення в суспільстві означало втілити свою природну здатність продовжити рід, то в модерних концепціях цього уже недостатньо. Тому героїні переживають драматичну ситуацію усвідомлення “нездійсненності” свого життя. Важливо наголосити, що ця концепція не вичерпувала художньої інтерпретації материнства. Зокрема, у повісті Ольги Кобилянської “Ніуба” центральний образ матері виписаний з християнським підтекстом: узагальнений символ страдницького материнства та як трагедія конкретної жіночої долі. Актуальною залишилася матриця

“мати-Україна”. Однак у авторок цей символ переосмислюється на користь не жертвності, а героїзму (оповідання “Мрія” Л.Старицької-Черняхівської). У творах “Хаос” Грицька Григоренка, “Людина” Ольги Кобилянської, “Судія” Наталії Кобринської, “Петрусь, Нінусь, Юрусь” Наталії Романович-Ткаченко, “Ненатуральна мати” Лесі Українки у шлюбі бачиться задоволення “духу роду” (А.Шопенгауер), що спонукає до народження потомства, а материнство розуміється всього лише природним інстинктом.

У підрозділі *“Інваріант героїні-селянки”* досліджується зображення в жіночій прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття селянської верстви. Якщо в попередній традиції селянство виступало ідеалізованим носієм національного духу, то модерна стратегія не була настільки однозначною. Попри незначні винятки, простежується тенденція демістифікації селянського світу, що впливає і на характер жіночих персонажів. У творах Грицька Григоренка, Надії Кибальчич, Ольги Кобилянської, Наталії Кобринської, Лесі Українки постають моторошні картини приниження, злиднів, жорстокості, приреченості – це світ, у якому живуть селяни. Проте жінки не здатні на протест, тому що не знають іншого життя, ніж те, яке прожили їх матері. У літературі кінця ХІХ - початку ХХ ст. розвінчується міф про ідеальне патріархальне подружжя, побудоване на паритетних умовах. Авторки показують жахливі картини людської нерівності і безправності, які малюються і через відбиток сприйняття обома членами подружжя, що вважають її за норму.

Жінка в шлюбі зображається все в тій же іпостасі жертви, і навіть поява дітей не надає їй статусу повноцінної людини. Дискурс материнства в жіночій прозі, коли йдеться про селянку, потрактовується у площині протистояння з державою. Це стосується теми рекрутства. У творах “Доля” Грицька Григоренка, “Лист засудженого вояка до своєї жінки”, “Юда”, “Земля” О.Кобилянської, “Одинак” Лесі Українки служба в армії стає страшним прокляттям для всієї родини, і цей мотив близький до традиційної інтерпретації теми у Осипа Маковея, Марка Черемшини, Василя Стефаника, Юрія Федьковича та ін.

Чіткою тенденцією виступає десакралізація образу матері-селянки. Цей мотив присутній у творах Грицька Григоренка (“Старий-молодий”, “Хто кого?”, “Ніяк не вмре”), О. Кобилянської (“Земля”, “Вовчиця”), М.Коцюбинського (“Лист”, “Що записано в книгу життя”), А. Кримського (“Андрій Лаговський”), Л.Яновської (“Городянка”). Авторки також наголошують на фаталістичності світогляду селян: оповідання “Хівря язиката” Грицька Григоренка, оповідання “Некультурна”, “Час”, повість “У неділю рано зілля копала” О.Кобилянської, оповідання “Таку вже Бог долю

судив” М.Рошкевич та оповідання “Така її доля” Лесі Українки.

У творах письменниці часто зіставляють життя інтелігенції та селян. Можна простежити, наскільки різниться підхід до зображення двох верств. Насамперед це стосується відбиття екзистенційних просторів та ставлення героїв до життя. Інтелігенція живе у постійних конфліктах і зі своїм внутрішнім “Я”, і з оточуючими; герої нехтують сьогоденням, прагнучи реалізуватись у майбутньому, кожен творить власне життя. Тоді як селяни співіснують у гармонії і з природою, і з внутрішнім світом. Відмінність бачення стосується і мовного ґрунту. Якщо інтелігенція послуговується загальноєвропейською лексикою, то її відсутність у селян компенсується введенням діалектизмів.

Підрозділ “*Алегоричні постаті жінок*” присвячений аналізу поетики жіночої прози. Найчастіше за символ письменниці обирають образ метелика (Христя Алчевська, Леся Українка, Любов Яновська), “білі жіночі руки” (Ольга Кобилянська), сліпців (Ольга Кобилянська, Леся Українка). Доцільно відзначити, що, попри символістичну поетику, проблеми, інтерпретовані в таких творах, суголосні тематиці жіночої прози: емансипація особистості, опозиція тілесного та духовного, потреба в публічній діяльності.

У “**Висновках**” узагальнюються результати дисертаційного дослідження.

Для сучасного літературознавства прикметним є зростання інтересу до феномену жіночої творчості, тому з’ясування ідейно-естетичних принципів художньої системи жіночої прози кінця XIX – початку XX ст. посідає особливе місце в літературно-критичному аналізі. Проте дослідження критичних рецепцій жіночого епосу цієї доби від часу появи перших публікацій і до сьогодні засвідчує, що як цілісне та самобутнє явище ця сторінка історії української літератури не вивчалася. Це значною мірою обумовлюється гендерними чинниками.

Жіночий емансипаційний рух кінця XIX – початку XX ст., який співвідноситься з соціальними та культурними змінами в українському суспільстві, став однією з причин появи численної плеяди письменниць. Саме творчість жінок – актуалізація “іншого” – суголосна естетиці модернізму, а світоглядні емансипаційні тенденції доби найорганічніше втілюються саме в жіночих текстах, бо відображають духовний та естетичний досвід авторок. Творчість стає для митців не лише психологічною потребою, а й спробою подолати маргінальне становище в патріархальному світі, самореалізуватись, заявити про власні потреби та запропонувати своє бачення дискусивних питань того часу. Звідси певна тенденційність, публіцистичність художньої літератури, яка стає полем для втілення емансипаційної ідеології.

Прийнятною для типологізації українського літературного фемінізму, очевидно, слід вважати схему, запропоновану Е.Шовалтер: жіночна фаза, феміністична фаза, жіноча фаза. Перший етап літературного фемінізму характеризується намаганням жінок увійти в культуру, узурпуючи чоловічу модель поведінки, і чоловічий псевдонім стає знаком “вписування” жінки в традиційний канон. Цей шлях обрала і зачинателька української феміністичної традиції – Марія Олександрівна Вілінська. Наскрізний мотив її творчості – зображення драматичності жіночої долі.

У кінці XIX – на початку XX ст. у вітчизняному соціокультурному просторі з’являється численна група жінок, які заявили свій хист письменниць та громадських діячок: Христя Алчевська, Грицько Григоренко, Катря Гриневичева, Дніпрова Чайка, Надія Кибальчич, Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, Наталка Полтавка, Олена Пчілка, Людмила Старицька-Черняхівська, Леся Українка, Любов Яновська, Євгенія Ярошинська. До прикметних рис інтелектуального фемінізму другого етапу належить:

- оприявлення ідей соціального руху за визволення жінки на текстуальному рівні;
- протиставлення чоловічих і жіночих цінностей на культурному і соціальному рівні;
- накладання національної та феміністичної стратегій із тенденцією маргіналізації останньої;
- початок жіночої мистецької традиції, яка ґрунтувалась на представленні власного досвіду та орієнтації на особистісні інтереси;
- суголосність ідейних пошуків жіночої літератури модерним філософським концепціям.

Слід зазначити, що активне залучення жінок до культурної сфери збігається і з модернізаційними процесами в мистецтві. Жіноча творчість постає як спроба оновити естетичну парадигму традиційного народницького дискурсу. Контroversійність жіночої прози суголосна з ідеологією неоромантизму, зокрема в творчій практиці Ольги Кобилянської та Лесі Українки. Неоромантизм пропонує героя як емансипаційну модель. Естетична система більшості письменниць, як загалом тогочасного мистецтва, зазнає еволюції від реалістичного напрямку в бік модернізму.

Леся Українка всіляко відмежовувалася від декларативності феміністичних постулатів, навіть відверто засуджувала “жіночий сепаратизм”. Проте твердження про фемінізм письменниці не позбавлене сенсу: йдеться про біографічний досвід та про естетичну парадигму моделювання жіночих персонажів. Героїні Лесі Українки орієнтуються на презентацію власної світоглядної позиції не шляхом заперечення

чоловічої, а через взаємодоповнення. Тому Леся Українка є представницею третьої фази літературного фемінізму.

Творчі пошуки цілої плеяди прозаїків об'єднуються навколо концепції “нового” героя. Поняття “емансипація” є основним в етичній моделі персонажів. Воно відображає прагнення героя до самоствердження в нових суспільних реаліях і водночас усвідомлення ним складності й неоднозначності свого становища. Таким героєм у творах письменниць постає саме жінка. Варто зауважити, що нова репрезентація жінки принципово відмінна від традиційної: героїня з жертви перетворюється на самодостатню особистість і йде шляхом руйнування гендерної ієрархії. Авторки намагаються змоделювати позитивну героїню, яка, проте, змушена перебувати в конфліктній ситуації з іншими людьми. Найчастіше – це старше покоління, яке не поділяє модерних прагнень молодших, бо вбачає в цьому руйнування ідеалів. Проте накреслюється ще одне протистояння, яке дещо пізніше переростає в кризу маскулітності. Жінки уособлюють силу і принциповість, натомість чоловічий світ – це суцільна мімікрія. Таким чином, гендерні стереотипи деконструються. На другому етапі конфлікт переміщується із зовнішнього у внутрішній світ емансипованої героїні. Жінка, заявивши про права особистості, відразу потрапляє в ситуацію подвійної вимоги: вона має, зберігаючи традиційні ролі дружини, господині, матері, задовольняти потребу в самореалізації. Наголос робиться на неможливості такого поєднання. Постійне перебування в ситуації вибору призводить до трагічної розчакнутості внутрішнього світу героїні. У літературі постає драма особистості з роздвоєною свідомістю, викликана розбіжністю ідеальних прагнень та реальних можливостей. Зіставлення та аналіз творів, у яких малюється героїня-мати, дають підстави твердити, що материнство перестає бути необхідною умовою самоствердження жінки, а розглядається як одна з причин драматичних переживань героїв. Отже, жіночий епос кінця XIX – початку XX ст. як цілісна система окреслює стрімку еволюцію художньої концепції персонажа в творчості українських прозаїків: від змалювання цілісного характеру до дихотомічного героя. Вартий уваги ще один аспект – такий персонаж автобіографічний, як свідчить епістолярій авторок. У жіночій літературі доби модернізму героїнею постає особа з інтелігентського середовища, на першому етапі – це представниці практичних професій: вчителька, лікарка, на другому – творча людина або революціонерка.

Проте письменниці змінюють бачення і селянського світу. За незначними винятками вони відмовляються від традиційної репрезентації селянки як імперсонального носія національної ментальності - акцентують увагу на реальному

житті героїні. Авторки, зіставляючи стиль життя селянок і панночок, доходять висновку, що в патріархальному світі всі жінки є жертвами якщо не соціальної безправності, то суспільних умовностей.

Художньо-образна система жіночої прози кінця XIX – початку XX ст. характеризується такими ознаками: “я”-нарративне чітко виявляє свою належність до жіночої статі; моделюється, обігрується в декількох творах одна ситуація, створюється інваріанти характеру однієї героїні; рушійною силою оповіді стає не сюжет, а психологічні колізії; використовуються інтимні види розповіді: щоденник, листи, спогади.

Отже, жіночу прозу кінця XIX - початку XX ст. можна потрактувати як знакове та багатоаспектне явище в контексті українського модернізму.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Крупка М.А. Новела “Valse melancolique” у контексті феміністичної прози Ольги Кобилянської // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Вип. VIII. – Рівне: РДГУ, 2000. - С.216-220.
2. Крупка М.А. Еволюція жіночих образів у феміністичній прозі (“Некультурна” Ольги Кобилянської) // Наукові записки. Серія філологічна. – Острог: Національний університет “Острозька Академія”, 2000. – С.170-174.
3. Крупка М.А. Варіації модернізму у творчості Ольги Кобилянської // Літературознавчі обрії. – Випуск 3. – К.: Інститут літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України, 2002. – С. 57-64.
4. Крупка М.А. Модель жіночого письма в українській літературі доби модернізму // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Вип.ХІ. – Рівне: РДГУ, 2002. – С.129-132.
5. Крупка М.А. Рецептивні моделі творчості Лесі Українки: гендерний аспект // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. - Вип. ХІІ. – Рівне: РДГУ, 2002. – С. 25-38.
6. Крупка М.А. Жіноча ідея у творчості Ольги Кобилянської // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. Вип. VII. – Рівне: РДГУ, 1999. – С. 108-112.
7. Крупка М.А. Гендерний дискурс в сучасній українській літературі // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. Вип. IX. – Рівне: РДГУ, 2000. – С. 145-151.
8. Крупка М.А. Неоромантичний дискурс у художньому освоєнні Ольги Кобилянської // Український модернізм зі столітньої відстані. Актуальні проблеми сучасної

філології. Літературознавство. Вип. X., спеціальний. – Рівне: РДГУ, 2001. – С.245-253.

9. Крупка М.А. Сильна особистість у творі Ольги Кобилянської (на прикладі повісті “Апостол черні”) // Наукові записки. – Т.ІІ, Ч.І. – Острог: Острозька Академія, 1999. – С. 157-159.
10. Крупка М.А. Особливості пейзажної новелістики Ольги Кобилянської на прикладі оповідання “Природа” // Проблеми сучасного літературознавства. – Вип.4. – Одеса: Маяк, 1999. – С.119-124.

Анотація

Крупка М. А. Емансипаційні тенденції в українській жіночій прозі кінця ХІХ – початку ХХ століть. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2004.

У дисертації на прикладі прозової, критичної та епістолярної спадщини жінок-письменниць Олени Пчілки, Наталії Кобринської, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Дніпрової Чайки, Уляни Кравченко та ін. розкривається соціокультурна ситуація кінця ХІХ – початку ХХ століть з гендерної перспективи. З’ясовується співвіднесеність емансипаційного руху, модернізаційних процесів у мистецтві та актуалізації жіночої творчості. Письменниці пропонують нові координати дискурсу, де жінка презентується в парадигмі “нового” героя, який є носієм авторської свідомості. На широкому текстуальному матеріалі простежується внутрішня еволюція емансипованої героїні. Такий персонаж репрезентується як дихотомічна особистість. Розроблено періодизацію феміністичної літературної традиції та виявлено специфічні риси жіночого письма.

Ключові слова: жіноча проза, емансипація, “новий” герой, гендер, феміністична критика, модернізм, дихотомічний персонаж.

Аннотация

Крупка М. А. Эмансипационные тенденции в украинской женской прозе конца ХІХ – начала ХХ веков. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 - украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2004.

В диссертации на примере прозаического, критического и эпистолярного наследия женщин-писательниц Олены Пчилки, Натальи Кобрынської, Ольги Кобылянской, Леси Украинки, Днипровой Чайки, Ульяны Кравченко и др. раскрывается социокультурная ситуация конца XIX – начала XX веков по гендерной перспективе. Объясняется соотношение эмансипационного движения, модернистских процессов в искусстве и актуализации женской прозы. Писательницы предлагают новые координаты дискурса, где женщина презентуется в парадигме “нового” героя, который является носителем авторского сознания. На широком текстуальном материале отслеживается внутренняя эволюция эмансипированной героини. Этот персонаж репрезентируется как дихотомическая личность. Разработана периодизация феминистической литературной традиции и определены специфические черты женского письма.

Ключевые слова: женская проза, эмансипация, “новый” герой, гендер, феминистическая критика, модернизм, дихотомический персонаж.

Annotation

Khrypka M.A. Emancipating Tendencies in Ukrainian Women Prose at the Turn of XIX and XX Centuries. – Manuscript.

A dissertation for getting scientific degree of candidate of philological sciences on the speciality 10.01.01 – Ukrainian Literature. -- National Pedagogical University named after M .P . Dragomanov, Kyiv, 2004.

A gender aspect of social and cultural situation at the turn of XIX and XX centuries in Ukrainian literature is determined on the materials of creative works by Olena Pchilka, Natalia Khobryns'ka, Olga Khobylyans'ka, Lesya Ukrainka, Dniprowa Chaika, Ulyana Khrawchenko and others; the investigate focus is on the phenomena of intense and broadly spreaded women creative activity. Having engaged a number of critical researches written during the long period the author analyses some characteristics of reception of women-writers works. The critical discourse of women works interpret to be an original object. Critics researching the problem of women writings put an accent on acquaintances and consonance of their activity and feminist movement, some of them consider a new heroine theme, others describe some features of women writing manner (écriture). The noteworthy quality of creative process of the women-writers is retraced. So it is revealed that reception of their works grounds also social factors, for example public judgment of emancipation in ordinary life, and psychological non-compatibility women-authors with male-critics determines the most important parameter of negative reception of women works by contemporaries, and

many women-writers become famous under male pseudonyms (pen-names). The pattern teacher-pupil for relationship of male-critic and female-writer, as it is stated, dominates. Friendship among women-writers is compensation in such situation.

The author proposes classification of native intellectual feminist tradition after famous E. Showalter's scheme: feminine phase – creative works of Marko Wowchok; feminist phase – works of Olena Pchilka, Natalia Khobryns'ka, Olga Khobylyans'ka, Yevgenia Yaroshyns'ka, Lyubov Yanows'ka, Ulyana Khrawchenko and others; female phase – creative works of Lesya Ukrainka. Marko Wowchok in her works tries to imitate and subordinate to dominating forms of culture. But she has shifted idea of women emancipation on top of her workings. The idea gets advance continuing in activity of Olena Pchilka, Natalia Khobryns'ka and others. The feminist phase is categorized as a protest against masculine tradition, and as the struggle for equal human rights of man and female, and as formation of women organization. In dissertation thorough analysis of this phase of intellectual feminism is done on hypothetical and textual levels. The next female phase is recognized as an assertion of women value and ethics in social and cultural fields. The most serious intrinsic worth of emancipation reveal in conceptions and images of Lesya Ukrainka.

It is supposed that actualization of women writings at the turn of XIX and XX centuries close relates with social and cultural situation in Ukraine and in Europe. The call to emancipate of man is the main conception in works of artists of fin de siècle. A social idea of women liberation deeply reflexes in literature and public speeches of Ukrainian women writers. The special feature of native intellectual feminism is an engagement in nationalism (the ideology of fighting for independence of the people).

Women activities correlate with modernization and modernism in art. The analyzing textual materials demonstrate that in their writings they try to renew aesthetic paradigms of traditional discourse. It reveals in the idea of “new” hero, who in many cases is woman. Emancipating tendencies of that time influence and focus in conception of protagonist; she is a projection of author outlook. It could observe some traits of inner evolution of such figure in aspect of overcoming of gender stereotypes. At the beginning woman mainly conquers the male space of activities; she takes study for personal realization (“Tovaryshky (Companions)” of Olena Pchilka, “Holos sertsya (Voice of Heart)” of Ulyana Khrawchenko, “Perekhynchyky (Turncoats)” of Yevgenia Yaroshyns'ka, “Duch shasu (Zeit Geist)” of Natalia Khobryns'ka). But soon emancipation tells to become a Person and to realize as Woman. So the woman-protagonist is a dichotomous personal; it's a main characteristic of modernist heroine (“Niobe” of Olga Khobylyans'ka, “Dva dny z zhyttya (Two Days from the Life)” and “Tajna nashoyi pryntsesy (Our Princess's Secret)” of Lyubov Yanows'ka,

“Rozmowa (A Conversation)” of Lesya Ukrainka, “A duch peremozhe kolys’ (And the Spirit Would Win)” of Natalia Romanovych-Tkachenko). Destroying of gender stereotype and emancipation are interpreted in different ways: on the one hand the emancipation is represented to lead to women affirm as a personality; and on the other hand its result is double load of cares and duties. The author compares women-writers fiction and works of Iwan Franko, Iwan Nechuj-Levytskyj, and Osyp Makhowej about some problem with women liberation; in such a way the distinction in portraying of emancipation constitute. The character of modelling of mother figure reveals the controversial of artists’ awareness. For modernistic heroine motherhood is not sufficiency; she tries to realize personally and in society system. Women-writers prefer heroine of elite classes (siccles), heroine-artist. As peasant heroine appears women-writers focus on tragic fate of women. Music images and allegory figures are also under the influence of emancipating ideology.

Key words: women prose, emancipation, the “new” hero, gender, feministic criticism, modernism, and dichotomous figure.